

ПЛЕННИКЪТ В ОСТРОВ КОРСИКА

Манола Йозев - Желин

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

- © Манол Гочев-Гълин, *автор*
- © Владислав Карагеоргиев, *редактор*
- © Станимира Вѓтева, *отговорен редактор*
- © Диана Благоева, *коректор*
- © Александра Младенова, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2021 г.

ISBN: 978-619-7496-86-4

**ПЛЕННИКЪТ
В ОСТРОВ
КОРСИКА**

Манол Тодев - Тълиця

София
2021

Съдържание

„Пленникът в остров Корсика“ –
една съдба между победата
и смъртта 7

Предговор към третото издание 16

Предговор към второто издание 18

Предговор към първото издание 21

ПЪРВА ЧАСТ

Пленяването и застрелването 25

ВТОРА ЧАСТ

Пътуването 55

ТРЕТА ЧАСТ

Кортенският затвор 105

Завръщането 234

Заклучение 254

Списък
на пленниците
от Кортенския затвор 257

Манол Гочев, снимка от частна колекция

„Пленникът в остров Корсика“ – една съдба между победата и смъртта

„Пленник! Тази дума бе в онова време непоносима. Ние бяхме учили, че българската армия пленници не може да дава. Българският войник или трябва да победи, или да бъде убит, или, ако бъде невъзможно друго, за да се отърве от неприятеля, трябва да си тегли сам куршума.“ Цитатът, принадлежащ на автора на книгата, обобщава отношението на българското войнство през първата четвърт на XX век към един аспект на войната, дълго време пренебрегван от нашата историография. Свикнали сме да си представяме войната като явление на абсолютни крайности: победа или поражение, живот или смърт. Но тя, с всичките свои случайности, често потъква собствените си закони. Рядко си задаваме въпроса какво се случва с тези, които не са намерили нито победата, нито смъртта, а са попаднали живи в ръцете на противника, превръщайки се в наблюдатели на собствената си участ.

От гледната точка на мобилизационно напрежение и използване на стопански ресурси участието на България в Първата световна война (1915 – 1918) е най-тежкото военно усилие в историята на страната. Към септември 1918 година общият брой на мобилизираните българи е 855 175 души, което представлява 17% от цялото население и 34% от мъжете. Тежките и продължителни сражения струват на страната над 250 000 убити, ранени и безследно изчезнали. „Пленникът в остров Корсика“ е историята на един от някак си останалите в периферията на нашата историография близо 30 000 български офицери и войници, които биват пленени по време на сраженията. Авторът на тази книга при-

надлежи към поколението наши офицери, възпитавани с идеала за целокупна България. Впоследствие съдбата го изправя пред ново предизвикателство – битка, за която нито военното училище, нито фронтовият му опит биха могли да го подготвят.

Манол Петров Гочев е роден на 25 януари 1891 година в Хасково. Баща му Петър Гочев е учител по български език и няколко години е директор на Хасковското мъжко петокласно училище. През 1910 година Манол Гочев завършва Военното на Негово Величество училище в 30-ия випуск, наброяващ 95 души, и на 4 септември е произведен в първи офицерски чин подпоручик.¹ Участва във войните за национално обединение на България (1912 – 1918), като заема различни длъжности: от началник на телефонна команда до командир на рота.

По време на Балканската война (1912 – 1913) за пръв път е ранен при обсадата на Одринската крепост. С включването на България в Първата световна война през есента на 1915 година, вече поручик, Манол Гочев е назначен за ротен командир от 15-и пехотен ломски полк. Заедно с поверената му част той участва в боевете срещу сърбите за овладяване на Зайчарския укрепен пункт, като първата задача на полка е да овладее хребета Стойково бърдо. В средата на октомври, под проливни гъждове, войниците преминават придошлите води на река Тимок и влизат в гр. Зайчар. Събитията, които ще се окажат съдбоносни за поручик Гочев, се разиграват по непристъпните върхове на Чеган в края на август 1916 година. След петдневни непрекъснати боеве дружината, към която се числи неговата рота, губи 334 от общо 561 души. Всички ротни командири са убити и ранени. Оцелял по чудо, след като е прострелян в гърдите, младият офицер е изпра-

¹ Един от съвипускниците на автора е Коста Скутунов, бъдещ морски офицер и адютант на цар Борис III, чието споменени „Бурни времена“ бяха отпечатани от издателство „Българска история“ през 2020 г. – бел.ред.

вен пред една сурова действителност, която ще продължи за него цели 1242 дни. На 23 август 1916 година поручик Гочев бива пленен.² Още не напълно оздравял и след нелеко пътуване, на 9 ноември той попада във френски лагер на о-в Корсика. Запасният офицер от 23-ти пехотен шипченски полк Михаил Касъров, изпратен там няколко месеца по-късно, пише в спомените си:

„Над нашия затвор се издигаше едно възвишение с друг затвор – цитадела, който имаше отделни селюли³ с по 1 метър ширина и 2 метра дължина. Това беше строгият тъмничен затвор, в който затваряха силно провинените, но не повече от 2 дни. Там бяха затваряни наши другари, провинили се в неспазване на вътрешния правилник. Най-чести посетители на циментовите селюли бяха поручик Манол Гочев, подпоручиците Кирил Попов, Дойкин, Желязов и др. Те бяха нашите „бунтарски глави“ – защитници. Те не се помиряваха с грубите отношения на сержантите и някои неправилни наредби на депото“.

През октомври 1917 година Гочев прави неуспешен опит за бягство с още един офицер. Михаил Касъров си спомня за инцидента:

„След няколко дни военен съд, начело с генерал, ги постави на подсъдимата скамейка. Подпоручик Желязов (сега покойник), завършил в Нанси, Франция, владееше отлично френски. Другарят му – поручик Гочев, действующ офицер, знаеше езика сносно. И двамата се защитаваха на френски език пред съда и учудиха съда. На въпроса защо са избягали, са казали: „Ние сме годени. Ние сме млади хора, искахме да се освободим от затвора и решихме да бягаме“. В заключение съдът погледна със снизхождение и председателят казал: „Вие имате право да

² Точната дата на пленяване е потвърдена от архивите на Международния комитет на Червения кръст (ICRC) – бел.рег.

³ Килии (фр. cellules) – бел.рег.

бягате, а ние да ви пазим. Ние сме виновати“. И ги осъди на строг тъмничен затвор за 2 месеца в селюлите“.

През всичкото това време бойните действия на Македонския фронт продължават. След всяко голямо сражение в депото пристигат нови групи пленени офицери, които носят вести за тежкото положение на българската армия. В края на септември 1918 година България сключва Солунското примирие, с което излиза от войната. Войниците от фронта са демобилизирани, но репатрирането на разпръснатите по целия свят български пленници започва едва след подписването на Ньойския договор през ноември 1919 година. В ранната сутрин на 16 януари 1920 година, след три и половина години пленнически живот, Манол Гочев отново стъпва на родна земя. Няколко месеца след неговото завръщане от острова Гочев се уволнява от армията с чин майор.⁴ Това слага и край на десетгодишната му кариера като офицер, преминала през три войни, тежки бойни наранявания и дългогодишно пленничество. Впоследствие той решава да продължи юридическото си образование, което започва в Швейцария преди войната.⁵ Решава да се включи в Българския земеделски народен съюз (БЗНС) и активно сътрудничи в периодичния печат на партията. През 1924 година той е въведен и в нейното ръководство чрез своя познат Петър Янев (1886 – 1925), народен представител и два пъти министър. След като завършва, Гочев се установява в София, където работи като адвокат и създава свое семейство. Има две деца. Синът му Петър Гочев (р. 1931) е доктор на геологическите науки с над 155 научни труда, отразяващи дейността му в Геологическия институт на БАН. Дъщеря му Ева Гочева-Костова (р. 1938) е инже-

⁴ Докато още се намира в плен, на 16 март 1917 г. е произведен в чин капитан – бел.ред.

⁵ В началото на следването си тогава е бил принуден да работи, за да подпомага овдовялата си майка – бел.ред.

нер-химик и също работи в Българската академия на науките. През 1936 година Манол Гочев е сред първата група български туристи, посетили САЩ чрез параходната агенция на Тома К. Бакрачев. В продължение на няколко седмици групата предприема обиколка на градовете Ню Йорк, Детройт, Толедо, Кливланд, Питсбърг и Вашингтон, където има възможността да посети български колонии и да се запознае с живота на съотечествениците ни в емиграция.⁶ По време на бомбардировките над София (1943 – 1944) през Втората световна война Гочев за пореден път се разминава със смъртта, като не отива на среща със съдружници в здание, което впоследствие бива разрушено. След политическите промени от 9 септември 1944 година Манол Гочев бива репресиран, а в очите на новата власт той е виждан като типичен представител на градската буржоазия и бива възпиран да упражнява адвокатската си професия. През 1947 година, като собственик на два имота, е принуден да се откаже от апартамента си в центъра на София. Премества се в кв. Княжево, където живее до края на живота си.

Умира на 8 февруари 1971 година на 80-годишна възраст.

Един от особените аспекти в живота на Манол Гочев е страстта му към писането. Още като юнкер във Военното училище той прави първите си литературни опити, за които по-късно ще си спомня така:

„И понеже другарите ми се присмиваха на „стихоплетството“, аз се криех по таваните на училището, за да пиша, като мислех, че ще обърна света в полза на България с моите стихове. Блажена и невинна самоувереност на чиста юношеска младост, вдъхновена от Вазов, Ботев, Левски и всички други синове на Възраждането, начело с Отец Паусий“.

⁶ Екскурзията струва по 325 долара на човек. Коригирани спрямо инфлацията, 325 долара през 1936 г. се равняват на 6244,07 долара през 2021 г. – бел.рег.

Именно на основоположника на Българското възраждане Манол Гочев посвещава първата си творба, която започва през 1908 година, но ще издаде едва тридесет години по-късно.

В навечерието на Балканската война издава книжката „Македонските гости на славянския събор през 1910 г. Славянски химн“, която е посветена на останалите извън пределите на отечеството сънародници. През лятото на 1916 година излиза следващата му сбирка – „Бойни спомени: епос и лирика“, в която възпроизвежда в стихове своите впечатления и чувства от войната срещу Сърбия през есента на 1915 година:

Спомени тъжни и спомени радостни
трупат се в памет, събудена пак...
Походи, гъждове, прахове тягостни,
бойове в зимен студ, геном и в мрак!...
Слава – величие! Смърт – безразличие!
Дълъг е бойният – гробният път!...
Нашата мила земя – все окичи я
той – с венци, слава! – „Мир, мир на прахът!“...

След завръщането си от Корсика Манол Гочев издава още същата година поемата в стихове „Сънят на пленника: поема, писана в Кортте през 1917, 1918 и 1919 г.“, която посвещава на своята майка Гъла Петрова Гочева. В предговора към поемата той също пише:

„Мнозина ме запитаха защо не издам записките си в проза, а изнасям тази скучна поема в стихове, която ще заинтересува много малко читатели. Действително, в поемата аз рисувам един общ тип „пленник“, и то само неговите преживявания – вътрешния негов живот. В нея няма да се видят грубите изпитания, на които бяха подлагани пленниците. Но може ли аз в затвора да пиша за

ежедневния наш убийствен живот? Аз мечтаех за свобода, свободата на моя роден край. В тези мечти въображението ме насочваше към един хубав мирен живот, какъвто пленникът затворник можеше да види само насън“.

Впоследствие се появяват и творбите: „Чл. четвърти, или Трите годеници: разказ – невинна шега из нашия съвременен живот“ (1921), „Чеган: приказка за македонската езерна царкиня“ (1926), „Любен: грама за деца в две действия“ (1934) и „Отец Паусий: граматична поема в четири действия“ (1938). Публикува книгите с литературното име М. Гочев-Гълин⁷, като понякога използва псевдонимите Рилски или Божин. Въпреки значимия му литературен опит върха на неговото творчество откриваме в спомените, описващи прежеждията му като пленник в годините на Първата световна война.

По препоръка и желание на приятели и читатели Гочев преработва поемата си „Сънят на пленника“ в повест и през 1921 година я публикува със заглавието „Пленникът в остров Корсика“ като поредица ежеседмични брошури.⁸ През 1924 година неговата творба е отпечатана от Военноиздателския фонд като самостоятелна книга, а година по-късно излиза трето и последно издание от печатница „Политика“. Рецензията, поместена в списание „Училищен преглед“ през 1924 година, гласи:

„Ние горещо препоръчваме тази книга на нашите читатели, особено тъй я препоръчваме на подрастващото наше поколение, у което след прочитането на книгата ще се яви една по-голяма доза от уважение към нашите пленници, мнозинството от които, както вече казахме, тъй също достойно са изпълнили дълга си към родината, както и всички загинали, ранени и останали живи български офицери и войници герои“.

⁷ Някои от книгите са подписани само с майчиното име на автора, както е бил наричан от съседите си – М. Гълин – бел.рег.

⁸ Общо 11 книжки – бел.рег.

За съвсем кратко време тиражът на изданията е изчерпан, поради което книгата се превръща в библиографска рядкост и скоро потъва в забрава. В статията си „Една пренебрегната книга“, поместена във вестник „Отечество“ през 1933 година, писателят Васил Узунов (1873 – 1948) споделя:

„Цели 12 години изминали от първо издание и никои от нашите професионални критици не се е обадил още. Обикновено те мълчат не когато лошо, нескопосано е написана една книга, а когато не е от приятен или неприятен автор. Има и трети случай – когато се яви някоя сериозно написана книга, но от известен тям автор. Понеже „Пленникът в остров Корсика“ е имала рядкото щастие да претърпи три издания и да се разпространи в много хиляди екземпляра, чудното е как поне един от церберите на родното изкуство не се е обадил в какъв да е смисъл?“.

Васил Узунов продължава в статията си:

„Наскоро срещам от тия някогашни пленници. Те намират Гочевата книга за слаба: нещастие то било много, много по-голямо. А книгата е написана тъй вещо, изобразеното мъченичество толкова трогателно, че четещът не знае какво още би могло да се прибави. Понятно е защо някогашните пленници тъй мислят: защото преживяната мъка винаги надхвърля думите, с които искаме да я изкажем. Има и друго нещо: не всеки разбира изкуството, та да може да проникне между редовете на художественото слово. Срещнах и други, които са чели Гочевата книга: и те, подобно на мене, след прочита са били като болни в продължение на няколко дни. Тъй силно тая книга пораждава чувствата и въображението“.

Какво място заема „Пленникът в остров Корсика“ в българската военна мемоаристика днес и с какво се отличава от останалите книги, представящи войната като лично преживяване? На първо място, военните

години 1912 – 1918 за българския народ са една епоха, изпълнена с трагизъм, себеотрицание и самопожертване в името на една обща кауза – освобождението и обединението на българските земи, останали извън пределите на Отечеството. В тези тежки за България военни години понятия като „дезертьор“, „предател“ и „пленник“ често не са били разграничавани. Трудът на Манол Гочев е ценен поради факта, че запълва именно тази празнота във военната ни литература. Без патетика той разказва за живота на българския военнопленник – такъв, какъвто е бил. Написана непосредствено след като се завръща, книгата на Гочев нито прославя войната, нито я осъжда – тя просто представя реалността, в която авторът е трябвало да живее. Макар и да е бил физически отстранен от бойните действия на фронта, неговото пленничество, както и на останалите му другари по неволя, е постоянно напомняне за нестихващия конфликт. В условия на ежедневни лишения и несправедливости от страна на противника пленникът изразява своя непримирим дух чрез прояви на непопачинение. След всички прекеждия, прекарани в дългогодишно пленничество, Манол Гочев отново търси мястото си, този път в едно „по-различно“ българско общество. Офицерът се сблъсква с апатията и безразличието на своите сънародници и осъзнава, че животът в родината му е продължил без него.

По повод 100-годишнината от излизането на „Пленникът в остров Корсика“ предлагаме на Вашето внимание четвърто допълнено издание, което, освен с настоящите кратки биографични сведения за автора, е подкрепено с множество бележки по линия, предоставящи допълнителен контекст и информация за споменатите в книгата събития и личности.

Владислав Карагеоргиев

Предговор към третото издание

Общо убеждение е у нас – убеждение, което се беше втълпило в умовете на учени и прости, че цивилизованите страни се отличават с една особена хуманност, човеколюбие, равенство и братство, които при нуждаваха нашата младеж да се отнася с едно увлечение както към литературата, така и към културата на западния свят. Едно разочарование настъпи действително през време на Европейската война, но при все това убеждението, че попадналите в плен наши войници на Южния фронт се отърваха забинаги от смъртта и тежките мъчения на войната, се бе втълпило във всички. Предполагаше се, че тези, които бяха във френски ръце, живееха много добре и се радваха на един свободен живот. Това обстоятелство принуждаваше главното командване на нашата армия да се отнася с една голяма строгост към всички пленници, която строгост дохождаше до отричане на попадналите в плен наши герои. Считаха се дори за предатели всички тези, които, ранени или заобиколенни, се намираха в невъзможност да се върнат при нас и попадаха в ръцете на неприятеля.

Настоящият разказ опровергава всичко това и изнася пред читателите истинското положение на нашите пленници, които имаха нещастieto да попаднат в ръцете на цивилизования свят. Те съзнаха там, че нито цивилизацията, нито културата, нито богатата литература, от която бяха погълнати нашите младежи, не бяха допринесли нищо за облагородяване на нравите по отношение на неприятеля, попаднал като пленник през време на войната. От този разказ нашето поколение ще черпи една от най-големите поуки, че колкото и да е напреднал един народ, когато се намира в конфликт

с друг един народ, той се проявява като същински негов враг и е по-яръстен, по-жесток, отколкото самия звяр. При днешните тревожни времена, в които бъдещето на всички народи е изложено на голямата опасност от нови кървави стълкновения, нашият народ се нуждае от крепко и непоколебимо съзнание за своята независимост и самостоятелно културно развитие. Един от най-здравите стълбове, на които се крепи това народно съзнание, е неговата книжнина. Нашият разказ, макар да не представлява от себе си една измислена творба, плод на писателски талант, на която творба литературните критици биха спрели своето благосклонно внимание, той при все това интересува достатъчно широката четяща маса, интересува я със своята искреност и простота. Разказът е истинско описание на един живот, който е частичка от живота на целия български народ. Затова може би той затрогна мнозина от читателите, особено из селата. Авторът е получил досега писма от непознати стари и млади селяни, които му изказват дълбокото си впечатление на радост и сълзи от прочетения разказ. Ако тази малка книжка може да послужи за едно назидателно четиво на младото поколение, ако това поколение може да почерпи нужната поука от нея и да обикне своето отечество малко повече, авторът би бил безгранично доволен. Единствено това желание го е ръководило при написването ѝ и по-голяма награда той не би могъл да очаква.

Миналото се забравя. Спомените за тежките изпитания на нашия народ се замъгляват в паметта на тези, които понесоха на плещите си световната война. Да възкресяваме тези спомени, е наш дълг, да ги четем и черпим поука от тях, е дълг също на всеки българин.

Авторът

Предговор към второто издание

Изминаха близо шест години от свършването на Голямата война. Светът още не е успокоен. Но спомените, един по един, се замъгляват, силата им отслабва и паметниците губиват по-голямо значение. Един от скромните паметници е и тази книга.

Преди три години тя излезе във вид на брошури. Някои стари хора ми предричаха, тогава още, второ издание. И действително, интересът към нея като че ли бе по-голям, отколкото интересът към друго четиво. Надявам се, че и второто издание ще се пръсне между широката маса, по села и градове. Децата, учениците, войниците, особено тези последните, трябва да проучат разказа из живота на пленниците. Той единствен ще ги научи за това, което бе от другата страна на бойната линия; за това, че можеш да бъдеш герой и пак да попаднеш в плен; за това как трябва да се държиш там и как с дълбока вяра в живота, след всички страдания и мъки, може да се върнеш в родния край.

Който прочете тази книга, ще му се видят много гребнави партизанските разправи у нас и глупаво „волюването един срещу други за власт“. Власт над кого? Над самите нас. Читателят ще разбере, че най-силната разлика между народите е пламенността, кръвта. Ако ще би на земята да настъпи вредом мир и добродушие, пак най-добре ще се чувства човек в родната земя, между своите хора. Ако ще би цялата земя да стане рай, пак твоят роден рай ще бъде най-хубав. Това го знаят добре пленниците, особено тези от остров Корсика.

Повече от три години, откак сме стъпили на нашия бряг. След робството и ний, пленниците, преживяхме

гражданските борби в България. Едва ли по-голяма мъка от нашата е изпитвал някой при мисълта, че можем да станем роби, че народът ни може да бъде заробен, разделен на части и пр.

Читателю, книгите и хората ни учат на много неща. Човекът е изнамерил чудни работи. Той ни даде електричеството, машините, топовете, аеропланите, театрите, кинематографа, телефона без жици. Той написа различните науки на книга, той написа религиите на книга; в борбата си за подобрене на живота той изнамери чудни помагала, той създаде разни учения и теории, едни от групи по-хубави, по-идеални, по-научни, по-доказани и т.н. Едно не може и не може да ни даде човек и неговата книга: група земя!

Напоследък вестниците писаха, че се е завърнал пленник от Балканската война, заробен в някой гръцки остров преди дванадесет години.

Каква е била радостта му, като е стъпил на родна земя. Който е бил роб, той знае. А поколението трябва да знае страданието на тези, които бяха на бойната линия, и тези, които останаха по нея ранени, заградени и пленени. Във всичко преживяно от нашите герои има нещо величествено, назидателно. То би могло да послужи за вдъхновение и при най-тежката борба. Смелият би почерпил поука, страхливият – смелост. Младежът би разбрал, че с ум, воля и търпение може да се понесат и най-трудните и най-дългите мъчения, с месеци, с години, даже десетки години. И при това търпение човек може, ако иска, да запази своето човешко и войнишко достойнство. Той може да бъде горд в страданието, да се издигне дори в очите на своя неприятел, макар да се намира в неговите ръце.

Така той ще излезе от мъката още по-закален войник, още по-доблестен гражданин, още по-достоеен син

на своята родна земя и ще се старае да не повтаря
грешките, които е правил в миналото. Дано моят скром-
мен труд спомогне малко за това.

Авторът

Предговор към първото издание

Няма нищо измислено в туй, което ще кажа. Няма нищо пресилено, преувеличено, защото самите преживявания на пленника са по-силни от въображението на човека. Едва ли моето перо ще предаде напълно картините, които са отпечатани в паметта ми, чувствата на страданията, които са заровени в сърцето ми. Напротив, аз се старая даже да предам весел и спокоен тон в описанието, защото мисля, че обществото е преситено вече на крайна болезненост.

Моята задача е повече да оставя един писмен паметник, като пленник, отколкото да напиша един легендарен роман. Въпреки това на много места действителните случки ще се сторят на хората като измислени легенди. Но тези легенди са самата действителност. Който е бил там, той знае може би още по-чудни легенди – истини, които нашите герои са преживели. Който не е бил там, той нека ги запита. Те може да му разкажат по-хубави неща от мен. А че тези разкази крият много хубаво в себе си, разбрах аз, като се завърнах и видях с какво внимание ме слушат тези, които ме обичат. Да, страданието възвишава човека. Той вижда в себе си великото, когато преживее ужасното. И след всички тегла, ако се завърне при мили и драги на свобода, туй „ужасно“ става леко, леко, като че ли тленното изчезва от него. В душата остават само спомените, благото съдържание на един сложен човешки мир. Да, страданието възвишава човека!

Читателю, бъди внимателен и ако ти харесат моите записки, постарай се като човек да почерпиш поука от тях. Бъди безпристрастен към мене и към тези, за които говоря.

Авторът

**ПЪРВА
ЧАСТ**

Пленяването и застрелването

На 22-ри срещу 23-ти август 1916 г. имаше обща заповед да се атакува Чеган.¹ Аз бях насочен с моята част² срещу върха Пиперка, на който имаше една неприятелска батарея, скрита в гората. Преди да се почне настъплението, бях донесъл за най-удобния подстъп, по който би могло да се земе върхът, като при това бъде усилена дружината ни с две-три роти, които да бъдат зад моята рота. Дружинният ми командир поиска и получи 2 роти за усиление. Обаче при почването на атаката той раздели своята част (6-те роти) на две части: лява колона – 3 роти, дясна колона – 2 роти и половина. Последната колона командвах аз. Преди да тръгнем, помолих пак дружинния ми командир да атакуваме в една (дясната) колона по подстъпа, който бях разучил през деня. Той не се съгласи и даде заповеди за атакуване в две колони.

Ний започнахме атаката (лявата и дясната колона). Аз настъпих по избрания подстъп и сполучих. Без жертви почти (само трима ранени) качих се на върха близо до батареята, като преминахме три реда малки окопчета. Сърбите, смятайки билото на гребена, по който настъпвах, за най-невероятен подстъп, бяха го заели с много малки части. Всичката им сила: картечници и батарея, бяха насочени към дола, скрит и тъмен, по който настъпваше лявата колона. Тя не изтряя на атаката. Войниците от нея много рано извикаха „ура!“. Тъкмо навреме аз обиколих отдясно батареята и готвех да

¹ Чеганската операция, известна още и като Леринската, е настъпателна операция на Първа армия на Македонския фронт, проведена между 17 и 27 август 1916 г. – бел.ред.

² Поручик Манол Гочев е командир на 4-та рота от 15-и пехотен ломски полк – бел.ред.

атакувам прикритието ѝ. Още е тъмно, към пет часа заранта. Никой от връзката, която бях изпратил при другите роти, не дойде. Инстинктивно аз почувствах, че от лявата страна има неуспех. Трябваше да атакувам на нож и с бомби на всяка цена. Но злото ставаше още по-голямо. Един, а подир него други отзаде ми извикаха: „Господин поручик, лявата колона бяга! Бяга!“. Аз гръмнах и извиках да мълчат. Сърбите бяха също разколебани. Едното им оръдие се обади отдалеч, изтеглено. Надникнах от другата страна на гребена. Виждаше се Островското езеро, лъщи под лъчите на зората, току-що сипнала. Забелязах и оживление, безпокойствие в тила на сърбите. Всичко това стана в една минута. Чувствах, че трябва да се направи нещо рискувано, нещо много смело. Назад не може: има заповед за обща атака.³ Пък и ще се дадат много жертви при връщането, защото денят се показваше. Едно решение оставаше: напред на нож, с бомби в ръка! Това и направих. След моя гърмеж тези, които се обадиха: „Бягат!“, млъкнаха. Аз събрах хората, казах им, че трябва да вземем батареята и върха, защото е много важен този пункт. Заг него се открива Воден и Солун. „Ето, момчета, батареята е на сто крачки. Едното оръдие избягало, стреля отдолу... Хайде, след мене! На нож и с бомби в ръка!“ Атакувахме. Започна се кървав бой един срещу други, от 50 крачки, от 20, най-после лице срещу лице.

Сърбите отстъпиха. Аз стъпих на телефона на тяхната батарея. Те напуснаха оръдията. Моите момчета се зарадваха. Някои взеха да отвеждат мулетата на батареята. Други бяха винаги около мене. Славните герои, те се стараеха да ме закрилят с телата си, защото чувстваха тежкия час, върховното изпитание.

³ После се научих, че всички части не настъпили. Защо? Не зная. Но сърбите до този ден нямаха подкрепления. Чеган с общи усилия можеше да падне – бел.авт.

Но аз бях неспокоен. Заг едно голямо гърво изстрелях всичките патрони на пушката и револвера си... Бях неспокоен, защото от лявата ми страна нямаше никакъв признак за деятелен бой. Думах си: нали е общ бой и всички настъпват. Трябваше да се гържа, докато изчистят сърбите от ляво надясно. „Дръжте се, момчета, още малко... Нашите ще дойдат!“ Те се гържаха, но аз мислех как би било хубаво, ако имаше заг мене една прясна рота... Войниците около мен заредиха. Те бяха смесени от всички роти на гружината, даже и от лявата колона, кошто са били по-смели и по-съобразителни и като такива, съумели да дойдат до мен. Повечето от тях бяха избити... Погробности не описвам, тук не е място. Подофицери и войници се струпаха около мене. Вдясно от мене фелдфебелът командваше една госта голяма група. Предполагам, че на върха се качиха с мене най-малко 150 души. Но да продължим... След половинчасов бой на нож и с бомби започна да се развиделява. Изведнъж аз се почувствах сам, изоставен сред стотина трупа, сръбски и наши. Само един войник, Младен Вачев, от моята рота бе останал при мене ранен в крака. Бях, малко преди удара на нож, ранен в главата, но кокаргата, по която се плъзнал куршумът нагоре, ме спасила от смърт. Лицето ми бе кърваво, ала тази рана не ми пречеше да продължавам. Аз стоях прав, опрян на пушката, войникът – на колене, гържейки се с ръка за полата на шинела ми. В този момент разбрах защо съм изоставен, защото една нова сръбска верига около 200 души се загаде отдолу. Но греша, като казвам изоставен. Силите на моите хора бяха на последния предел. Повечето от тях измряха. Голяма част са били пленени.⁴ Малко се върнаха назад.

Аз бях заграден от сърбите. Те ме видяха, когато дойдох на 5 – 10 крачки. Познаха, че съм офицер, и насочиха

⁴ Около 70 души, научих после, като пленник – бел.авт.

ножовете си върху мене. Моят войник простря ръце с молба: „Не го убивайте, той е добър!“. Сърбите се спряха. Но един подофицер извика: „Отиу му офицерска. Настрани войниче, тебе нечемо да убиемо...“. Той блъсна войника, отстъпи три крачки, вдигна пушката и се примери право в гърдите ми. Другите сърби му казаха нещо в моя полза. Той се разгневи, посочи им труповете, които лежах около нас, и ме напусна. Аз огледах мигновено цялата картина. Почувствах, че този прост човек в моето лице обвиняваше офицера, водителя, интелигента, изобщо виновника за смъртта на тези млади момци, които бяха преди час живи, а в този момент лежах като востъчни тела. И аз между всички се почувствах засрамен, като че ми се паднаше и на мене една малка, много малка част от вината за общата човешка касапница. За миг се простих с живота и не бе ми страшна мисълта, че ще легна скоро – като тях, като востъчните мои герои. Сърбинът дигна пак пушката. Аз мълчах, гледах го в очите. Той се мереше в кръста, закачен на лявата ми гръд. Прицелът му бе колеблив. Стори ми се, че се мери дълго... от три крачки... Моето мълчание го смуги вероятно. Той повдигна очи срещу моите очи и в този миг...

Аз помня, че помислих за майка, сестра и либе. Простих се с тях. Помня и гърпането... Помня, че го гледах спокойно, че ми беше леко... Знаех, че ще умра! И при това аз бях тъй силен, че сам му казах: „Стреляй!“.

И в този миг... той гърпна...

Помня и падането. Аз паднах сладко, почти безсъзнателно на гърба си като малка отсечена топола... Свърших. Напуснах този свят.

След три дена се събудих, т.е. възкръснах в една английска болница. Там разбрах, че съм пленник!

Там се опомних добре и преживях наново смъртта и възкресението. Спомних си, че първото нещо след заст-

релването бе един силен трясък, трясък на шрапнелите от нашата артилерия, която започнала да стреля след нашето разбиване. Аз лежах под едно дърво, стар гигантски дъб или кестен, не помня добре. Един огромен клон, ударен от един шрапнел, се отчупи и падна върху мен. С клончетата и листа той ме покри цял, както мъртвец покриват с цветя. Той ме предпази същевременно от шрапнелените куршумчета на нашата артилерия. (Защото оставало само още един път да ме ранят. Ранен е бил в това време и в другия крак моят другар – войникът Младен Вачев.)

При второто ми събуждане аз усетих, че ме дърпат за крака, влачат ме... Измъкнаха ме изпод голямото листно покривало, отрязаха ми джобовете, часовника и пр. Туй всичко аз го полувиждах, почувствах. Но през това време мълчах, може би не съм можал да проговоря. Един от сърбите ме обърна, влачейки ме, с гърба нагоре. Моите очи светнаха тогаз. Усетих как от гърба ми, като че ли от гърбнака, изхвъркна струя кръв, дотогава запушена от шинела, лежейки по гърб. Един от сърбите се обади: „Остави го, он че умре сам!“. Моят войник, Младен, когато се срещнахме после, ми разправи, че този сърбин ме оставил, обърнал ме да легна пак по гърб, за да ми вземе револвера. Като взел револвера ми, той го опитал над моята глава, обаче револверът не хванал. За щастие, той бе празен, защото всички патрони бях свършил. Това обстоятелство ме спаси още един път от смъртта. След това аз пак съм се забравил. Когато се събудих трети път вече, почувствах, че мога да движа ръцете си. Повдигнах гясната и очистих с шепа устата си от съсирената кръв. През устата отначало е текла много кръв, не можейки да излезе от дупката на гърба ми, нито от предната дупка на лявата страна, защото тази дупка е много мъничка и веднага

се запушила от грехите. Когато очистих устата си, наведох глава надолу и почувствах как топла кръв потече пак от нея. Но след малко течението спря и моят поглед се проясни, защото дишането стана по-лесно. Почувствах свежия въздух и разбрах, че вали дъжд. Видях наблизо до мене един сръбски войник. Осмелих се, вероятно по неговия благ поглед, да му кажа: „Войниче, ела ме превържи“. Той ми отговори на чист български език: „Не мога, братко, защото, ако сърбите ме видят, ще убият и тебе, и мене. Аз съм от Кочане, санитар съм тук и чакам от няколко часа да се махнат тези сърби, за да те превържа“. Не видях за кои сърби приказва той. Потърпях малко и пак му казах: „Ако чакаш много, аз може да умра, ами я иди намери някой. Кажу ми че аз при Одрин в първата война⁵ спасих живота на един сръбски офицер – капитан Ристич“. В това време минаваше един сръбски погофицер. Той чу това и ми каза: „Как, евой брат е тук, командир овай батерия, която взехте вий...“. След малко дойде един офицер в черна мушама. Не помня на него какво казах... Той ме превърза сам и ме попита: „Какво направихте вий?“. „Защо“, попитах аз от своя страна?... „Защото ние имахме заповед за отстъпление, а вдруг вы отступили?“⁶ Очите ми се напълниха със сълзи. Мисълта, че бяхме взели Чеган (върха, на който се дадоха толкова много жертви впоследствие⁷), че неприятелят е получил заповед за отстъпление, и веднага щастие то ни изменя, тази мисъл ме съкрушаваше. Причината бе необяснима за мен. Аз не можах да си представя, че другите части умишлено не са атакували заедно с нашите роти. Допущах, че атакували,

⁵ Манол Гочев участва в Балканската война през 1912 – 1913 г. като подпоручик в състава на 10-и пехотен рогопски полк – бел.рег.

⁶ А вдруг вы отступили (рус.) – а изведнъж вие отстъпихте – бел.рег.

⁷ В боевете при Чеган загива един от братовчедите на автора – редник Харалан Гочев от 10-и пехотен рогопски полк – бел.рег.